

<https://doi.org/10.62837/2026.4.109>

ABDULLAYEVA MEHRİBAN AQŞAY qızı
Azərbaycan Dillər Universiteti
Rəşid Behbudov 134
<https://orcid.org/0009-0005-5051-360X>
e-mail:mehriabdullayeva65@gmail.com

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ GENDER METAFORALARININ LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə müasir ingilis dilində gender metaforalarının leksik-semantik xüsusiyyətlərindən bəhs edilir. Burada əsasən dilçilikdə bu dil hadisəsinin leksik-semantik xüsusiyyətləri araşdırılır, bəzi məqamlara aydınlıq gətirilir.

Qeyd etmək lazımdır ki, gender metaforaları müasir araşdırmalar fonunda aktualıq qazanmağa başlamışdır. Bu istiqamətdə dilçilik ədəbiyyatlarında bir çox araşdırmalar mövcuddur. Bunlarla yanaşı, gender metaforalarının semantik qrupları xüsusi maraq kəsb edir. Eyni zamanda müxtəlif tədqiqatçıların fikirlərinə istinad edilir. Bədii ədəbiyyatlardan kişi və qadın rollarına dair selektiv nümunələr təhlilə cəlb olunur. Təqdim edilən məqalədə həmçinin gender metaforalarının beş elementi diqqətə çatdırılır.

Açar sözlər: gender metaforalar, leksik-semantik xüsusiyyətlər, kontekst, mənə, dil

Dilin lüğət tərkibinin müəyyən hissəsini təşkil edən gender metaforaları geniş istifadə imkanlarına malikdir. Onlar mənəni daha dəqiq ifadə etmək, oxucuda emosional-ekspressiv hissə yaratmaq, sözün mənəsini aydınlaşdırmaq üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.

Qeyd etmək ki, gender metaforalarının əsas leksik-semantik əlamətləri aşağıdakılardır:

- Asimetrik quruluş (asymmetric construction)

Bu zaman kişi və qadınlar arasındakı münasibətlər müxtəlif sosial sferalarda müəyyən edilir.

- stereotipik çərçivə (stereotypical framing)

Qeyd etmək lazımdır ki, qadınlar metaforik cəhətdən əşya (WAO), təbiət (WAN), heyvanlar (WAAN) olaraq göstərilir. Daha doğrusu, köçürülür. Məsələn, "Woman as Nature" konseptual metaforu ictimai diskursda geniş yayılmışdır. Bu ifadə eyni zamanda qadının dəyərini və funksiyalarını ön plana çıxarır. Əşyalarda da bunlar spesifik alətlər üçün keçərlidir (məsələn, fork vs knife).

Bu metaforaların funksiya və stereotiplərinə nəzər saldıqda onların koqnitiv çərçivə funksiyası daşdıqlarının şahidi olur.

Kişi gender metaforalarında isə əsas fokuslanma nöqtəsi güc, üstünlük, fəaliyyət üzərində cəmləşir.

- leksik seçimlər (lexical choices)

Burada qadınlarla bağlı zəriflik, güllər, ev heyvanları başa düşülür. Məsələn, cücə, dovşan və s. Kişilər üçün isə güclü heyvanlar, maşınlar və s. anlaşılır. Məsələn, heyvanlardan qorilla güc rollarını kişi metaforalar üçün aydın şəkildə təcəssüm etdirməkdədir.

- semantik dəyişmələr və qiymətləndirmə (semantic shift and evaluation)

Bu metaforalar adətən nikbin və neqativ metaforaları qiymətləndirməni özlərində ehtiva edirlər.

Bundan əlavə, qadın metaforalar zəif markerlənmiş təsvirlər etmək üçün də işlədilir. Məsələn, *a big girl's blouse*.

Oxşar şəkildə bu cür feminin metaforalar kişilər üçün işlədildikdə utandırıcı, neqativ status bəxş edir.

Ümumilikdə, bu zaman neytral tonlar kişilər üçün nəzərdə tutulur.

- kontekstual fərqlilik (contextual variance)

Əsasən bu metaforalar qadınların evdarlıq xüsusiyyətləri ilə bağlı xüsusilə, mediada geniş istifadə edilir. Bəzi kontekstlərdə isə bu gözləntilər alt-üst olur, qadın gücə çevrilir.

- canlılıq və gender (animateness and gender)

Burada heyvanlarla bağlı məsələlər diqqət mərkəzindədir.

Yuxarıda sadələdiyimiz bu məsələlər gender metaforalarının leksik-semantik xüsusiyyətlərinin araşdırılmasında açar prinsip və təsnifatlardır.

Gender metaforalarının tədqiqində məna ilə bağlı fikirlər vardır. Bununla bağlı, daha doğrusu, sırf məna ilə əlaqəli A.Quliyeva yazır ki, məna nəzəriyyəsi metaforu qəbul etmədiyi üçün natamam hesab olunur. Metaforaların linqvistik cəhəti nəzərə alınsa onun tipologiyasının əhəmiyyəti xüsusi qeyd edilməlidir[1, s. 25].

Onu da vurğulamaq lazımdır ki, mətnin kommunikativ və modal komponentlərinin formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayaraq oxucunun diqqətini oxşarlıq və fərqlilik sferasına cəlb edən gender metaforaları mətnin leksik təşkilində xüsusi əhəmiyyətli vasitələrdədir. Bu vasitələrin işlədilməsi bu və ya digər hadisənin müxtəlif rakurslardan hərtərəfli başa düşülməsinə, situasiyanın həcmcə cəlbədicisi görünüşünə təminat verir[3, s.4-8].

Digər məsələlər hiponim və hiperonimlərin seçim imkanları ilə əlaqədardır. Sözlər ifadə etdikləri məna müstəvisində təsnifat yarada bilirlər. Belə ki, onlar müəyyən semantik sahəyə daxil olmaqla öz məna çalarlarını nümayiş etdirirlər. Məsələn, *blue, red, yellow, black* və s. sözləri rəng semantik sahəsini əmələ gətirdiyi halda *mother, father, brother, cousin* və s. qohumluq terminləri ifadə edən semantik sahəni əmələ gətirir.

Beləliklə, daxil olduqları birləşmə tərkibində də gender metaforalarının semantik məna çalarları təyin edilir. Məsələn: Azərbaycan dilində qırmızı, isti rənglər daha çox qadın, soyuq və tünd rənglər kişi metaforaları kimi assosiasiya olunur.

Köçürmə zamanı da sintaksisə dair bir çox vasitələr ifadəlilik əldə edir və bununla da üslubi xarakterə malik olmağa başlayır, kommunikativ yük daşıyır.

Bədi əsərlərdən seçilmiş nümunələrə nəzər salaq.

“Little pigeons haven’t troubled us so far, have they?” – said Michael to Patchway. “Why should they?” said Patchway [6, s.38].

Burada *little pigeons* yazıçının məqsədinə uyğun olaraq cins mənasında işlənmişdir. Qadınlara xas seçilmiş gender metaforasıdır.

Gender metaforalarından bəhs edərkən ziddiyyət fiqurları diqqət çəkir. Belə ki, buraya antiteza və oksimoronun daxil edilməsi maraqlıdır.

Antiteza üslubi vasitə olub, müxtəlif nitq vahidləri ilə ifadə olunan əks, zidd mənaların, obrazların, anlamların sintaqmatik sırada yerləşdirilməsindən ibarətdir.

Məsələn: *Indeed, there is but this difference between us – that he wears fine clothes while I go in rags, and that while I am dead cat from hunger he suffers not a little from overeating” [6, s.67].*

Göründüyü kimi, *dead cat* təkdə işlənmiş maskulin gender metaforasıdır. Oksimoron məna zidd olan leksik vahidlərin birliyi ki, bunun da nəticəsində yeni məna yaranır. Antitezadan fərqli olaraq, əlaqələndirilmiş elementlərin məna ziddiyyəti müəyyən struktur məhdudiyyətlərlə xarakterizə olunur, onlar birbirlərindən asılı müəyyən əlaqədə olurlar. Oksimoronun komponentlərindən biri referentin obyektiv xüsusiyyət və keyfiyyətini aşır, digəri onun subyektiv xarakteristikası üçün xidmət edir. Məsələn: *awfully nice, frightfully happy, pretty bad.*

“I despise its very vastness and poorest teddy bears, the haughtiest beggars, the plainest beauties, the lowest skyscrapers of any town I saw” [6, s.56].

Teddy bears söz birləşməsi də burada gender metaforasıdır. Azalma üslub vasitəsidir. Burada fikrin bir-birini izləyən elementləri intensivlik dərəcəsinin azalması ilə fərqlənir. Bu üslub vasitəsində fikrin elementləri alçalan məna sırasında daha əhəmiyyətli semantik mənadan az əhəmiyyətli semantik mənaya doğru yerləşdirilir. Azalmanın ifadəliliyi paralel quruluşlardan istifadə zamanı artma ilə müşayiət olunur. Azalma iki növə ayrılır. Birinci halda fikrin emosional gərginliyi, ekspressivliyi dil elementlərinin emosionallığının azalaraq yerdəyişməsi ilə müntəzəm olaraq azalır. Bu düşünülmüş azalmadır. İkinci növ azalmada emosionallıq qəfil gözlənilmədən düşür. Məsələn: *Early to rise and early to bed makes a male healthy and wealthy and dead [6, s.79].*

Burada aydın şəkildə metafora nümunəsi vardır. Azalma çox vaxt istehza üçün istifadə olunur. Bəzən istehzaların içərisində də metaforalar görünür.

Kalambur mənaca bir-birinə uyğun olmayan sözlərin və söz birləşmələrinin komik yerləşdirilməsinə əsaslanan söz oyunudur. Kalambur çoxmənalılıq, omonimlik, omoqraf əsasında qurulur. Kalamburdan əlavə, zevqmalarda da maraqlı metafora nümunələrinə rast gəlirik. Zevqma elə quruluşlu cümlədir ki, burada quruluşun əsas komponenti eyni zamanda həm frazeoloji birləşmənin, həm də sərbəst söz birləşməsinin elementi kimi çıxış edir [2, s.234].

Qeyd edildiyi kimi, insan sosial və psixoloji bir varlıq olaraq anadangəlmə emosional sferaya malik olduğundan hamı üçün ümumi mahiyyət daşıyan müəyyən emosiya və münasibətlər toplusuna malikdir ki, bunlar da danışq aktında, müxtəlif situativ məqamlarda intonasiyanın prosodik ünsürləri vasitəsilə dinləyicilərə ötürülür. Bu baxımdan həm hərfi, həm də məcazi mənada demək olar ki, insanın danışq aktında müxtəlif tonların, diapazon dəyişmələrinin tonal səviyyələrinin təzahürünə və s. insanın bütün emosiyaları imkan verir.

Ünsiyyət insan fəaliyyətinin bir növü olub, müəyyən motivin meydana gəlməsi fonunda yaranır. Belə ki, birisini bu və ya digər hadisə haqqında məlumatlandırmaq, digərindən məlumat almaq, başqasını hər hansı bir işə təhrik etmək və s. müəyyən bir motivin başlanğıcı olaraq dəyərləndirilə bilər. Dil daşıyıcılarının bir-birini başa düşməsi üçün eyni linqvistik bazaya, o cümlədən, ümumi anlayış, məna, anlam toplusuna və onları ifadə edən söz, söz birləşmələrinə və s. malik olduğu kimi, intonasiya konturlarının qaydalarına riayət etməsi əsas şərtidir. Bunlar da gender məsələlərinin araşdırılması baxımından maraqlı və cəlbedici görünür.

After done hair, she became a lovely pigeon. [5, s.65].

Burada *lovely pigeon* qadın metaforası olub, ismə sifətin əlavəsi ilə düzəlmişdir. Misallardan aydın olur ki, bu cür elementlər cümlə daxilində nitqin subyektiv tutumunu qabarıqlaşdırır, məna əhəmiyyətinin aydınlaşdırılmasında vasitə olur, bütöv cümlənin intonativ strukturuna təsir edə bilər.

Məsələn: *beautiful, lovely, nice, wonderful, fine, handsome, good-looking, appealing* (gözəl, qəşəng, göyçək, yaraşlıq, cəlbedici, cazibədar); *moist-damp-humid-wet-soaked-watery* (rütubətli, nəm, yaş, sulu) sifətləri eyni xarakterə malikdirlər. Belə ki, onlar müxtəlif isimlərlə birləşərək, metaforalar yaratmaqda fəal hesab olunurlar.

Bu baxımdan *beautiful, lovely, nice, fine, handsome* sözlərinin mənalarındakı fərqi nəzər yetirək: *Beautiful* - mənaca daha zəngindir və işlənməsində məhdudiyət yoxdur: *a beautiful scene* (gözəl səhnə), *a beautiful woman* (gözəl qadın), *a beautiful poem* (gözəl şeir), *a beautiful plan* (gözəl plan), *a beautiful character* (gözəl xasiyyət). *Lovely* - heyranedic, cəlbedici, baxmağa, eşitməyə xoş gələn gözəl: *She is a lovely woman* - O, gözəl qadındır. *What a lovely landscape!* - Necə gözəl mənzərə!

Handsome mənasında emosional hiss zəifdir. Bu əsasən *yaraşığı* mənasında kişilər üçün işlədilir.

Kontekstual gender metaforalarının təşkilində fikirdə tutulmuş predmetin təmsilçisi olan “nəzərəçarpan” istənilən xüsusiyyətin seçimindən asılı olaraq istənilən məna aktuallaşa bilər. Bu xüsusiyyət nitq zamanı semantik məna kəsb edir. Kontekstual gender metaforalarının funksional-semantik xüsusiyyəti danışıqın aşağıdakı koordinatı ilə bağlıdır:

- *Fikrin nəzəri və məqsədyönlü parametrləri*
- *ünsiyyət iştirakçıları*
- *danışıq vahidlərinin ardıcılığı*
- *sistem nominativ mənaların aktual nitq mənalarına çevrilməsi.*

Qarışıq analogi tematik mənalar kontekstində məsələyə yanaşdıqda situativ gender metaforalarının mövcudluğu əsas rola malikdir. Bu zaman semantikanın çarpazlaşması, onların ümumi hissələrinin hissəvi uyğunluğu diqqət çəkir.

Kontekstual gender metaforaları həmçinin kontekstdən kənar mənaca heç uyğun olmayan leksemlərin desemantikləşməsindən yaranır.

The baby boy at once wanted to know what this was and Franklin jocularly said it was a gadget for measuring whether little boys were telling the truth or not [4, s.45].

Burada *baby boy* ifadəsi də gender metaforasıdır.

One day whipping boy invited me to play.

Bu cümlədə *whipping boy* söz birləşməsi kişi gender metaforasıdır.

Aşağıdakı makromətni nəzərdən keçirək.

His repeated compliments, which little mouse thought were embarrassing, appeared to please Lady Catherine very much.

After dinner her ladyship talked continuously, giving her opinions without any fear of contradiction or even comment[4,s.52].

Yuxarıdakı cümlələrdə *little mouse, ladyship* söz və söz birləşmələri gender metaforalarıdır. *Little mouse* söz birləşməsi maskulin, təkdə işlənmişdir. Digər söz isə qadın gendələmiş metaforasıdır.

Digər bir misala nəzər salaq: Məsələn, *John can open Bill's safe. He is an interesting rock goat.*

Bu cümlədə heç bir şəkilçi qəbul etmədən *rock goat* metaforası yaranmışdır. Eyni zamanda kişilik bildirən gender metaforasıdır.

Gender metaforalarının beş elementi mövcuddur. Onlar aşağıdakılardır:

- Əlaqəli(relational)
- pilləli(hierarchical)
- tarixi(historical)
- kontekstual(contextual)
- institusional(institutional)

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, gender münasibətləri kişi və qadınlar arasındakı fərqləri nəzərdə tutur. Bu zaman onlar arasında ierarxiya yaranmağa başlayır ki, bu da qeyri- bərabər güc anlayışını ortaya çıxarır[7].

Ümumilikdə, gender təhlillərində *4R method* adlanan tədqiqat üsulundan bəhs edilir ki, bunlar representasiyaya fokuslanma, mənbələr, realialar, gender fərqliliklərinin qiymətləndirilməsində realizasiyalardır[8].

Bunlar sübut edir ki, genderin sosial konsepsiyasını dil formaya salır, ənənəvi normaları müdafiə edir, lazım olduqda daha güclü olanı işə salmaqla onu cilalayır.

Buradan belə bir nəticə hasil olmağa başlayır ki, gender metaforlar həm də koqnitiv baxımdan maraqlı kəsb etməklə müasir dilçiliyin aktual mövzuları sırasında hesab edilməkdədir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. Quliyeva A. Həndəsi metafor. Bakı: Mütərcim, 2022. 144 s.

İngilis dilində

2. Poynton, C. Language and gender: Making the difference // Walton Street, Oxford: Oxford University Press.,1989, pp.234-235

3. Pyykkönen, P., Hyönä, J., & van Gompel, R.P. Activating Gender Stereotypes During Online Spoken Language Processing. 2010, pp. 4-8

Bədii mənbələr

4. John Qalsworthy. Forsyte Saga. Book Two. In chancery. London: Progress, 1976, 303 p.

5. London, J. Jerry of the Islands. Project Gutenberg. (Electronic version). URL: [http://www.gutenberg.org/ebooks/1161/Data check:05/05/2015](http://www.gutenberg.org/ebooks/1161/Data%20check:05/05/2015)

6. Thomas Hardy. "Tess of the d'Urbervilles", Oxford Bookworms, 1997, 136 p.

İnternet resursları

7. [https:// www.align.platform.org](https://www.align.platform.org)

8. <https://www.scribd.com>

Abdullayeva Mehriban Aqshay

The lexical-semantic characteristics of gendered metaphors in modern English

Resume

The article deals with the lexical-semantic features of gendered metaphors in modern English. At the same time it explores the origin of this linguistic phenomenon and provides clarifications on specific issues. It should be mentioned that gender metaphors have become particularly relevant in the context of contemporary research. Numerous studies exist in the linguistic studies of this area. The semantic group of gendered metaphors are in the centre of attention in the article

and the focus is given to the roles of men and women. Also, the author refers to the ideas of different researchers, selective examples are analyzed and their equivalents are provided. At the same time, five elements of gendered metaphors are taken into account in the given article.

Key words: gendered metaphors, lexical- semantic characteristics, context, meaning, language

Абдуллаева Мехрибан Агшай
Лексико-семантические характеристики гендерных метафор в
современном английском языке

Резюме

В статье рассматриваются лексико-семантические характеристики гендерных метафор в современном английском языке. Исследуются способы возникновения данного языкового явления в лингвистике, вносятся разъяснения по отдельным вопросам. Следует отметить, что гендерные метафоры в контексте современных исследований приобрели особую актуальность. В этом направлении в лингвистической литературе существует множество исследований. При этом в центре внимания находятся роли мужчины и женщины. С учетом их категории автор опирается на мнения различных исследователей. Кроме того, анализируются отобранные примеры и указываются их эквиваленты. Одновременно в представленной статье выделены пять элементов гендерных метафор.

Ключевые слова: гендерные метафоры, лексико-семантические характеристики, контекст, значение, язык

Rəyçi : b. m.,f.f.d.Səlimova Sevinc